

Seks, gender en *Paradigmenwechse!* Over wetenschap, samenleving en politiek

Rudi Bleys

Antwerpen

Samenvatting

Het model van een ‘sociale en culturele constructie’ van gender en seksualiteit kende een opmars sinds de jaren 1970 en vergezelde diverse emancipatiebewegingen, die zich toen manifesteerden in de westerse industrielanden. Heden ten dage lijkt het erop dat alternatieve, vooral bio-genetische en evolutionair-biologische verklaringenmodellen weer aan belangstelling winnen, terwijl het toch duidelijk is dat ook zij niet de hele waarheid in pacht hebben. Idealiter streven we naar een geïntegreerd model, dat de complexe interactie tussen biologie en samenleving kan weergeven, ook al vraagt dit om een --vaak moeizame-- interdisciplinaire dialoog en samenwerking. Daar komt nog bij dat beide modellen worden opgepikt in het maatschappelijk debat en zo tot op zekere hoogte worden gepolitiseerd, zowel door rechts als door links, zowel in de schoot van de mainstream als van diverse etnisch-culturele, seksuele of gender-gedefinieerde minderheden.

“(..) There is an obvious need to take an interdisciplinary approach. We cannot expect to understand human sexuality unless we consider both biology and culture (..) and the interface between them as it affects the individual, the dyad, and the group. Yet at the same time we are in the midst of an epistemological crisis affecting much of the academic world: the apparently irreconcilable divide between positivist or essentialist science and postmodernism” (John Bancroft).

“La science accomplie du comportement humain sera celle qui, dépassant la lutte épistémologique en faveur de l’un ou de l’autre pôle, se donnera pour visée la distribution et l’articulation entre ceux-ci et non la défense de l’un ou de l’autre” (Pierre Verdrager).

Dr. R. Bleys, historicus, filosoof.
 Correspondentieadres: zipangu@skynet.be

Dit is de uitgeschreven versie van de lezing *Seks, gender en Paradigmenwechse!* Over wetenschap, samenleving en politiek door de auteur gehouden tijdens het NVVS Symposium *Mannen komen van Mars, vrouwen van Venus & seksuologen van ...* te Utrecht op 10 december 2010.

Ontvangen: 27 januari 2011; Geaccepteerd: 26 juli 2011.

Sinds enkele jaren zijn we getuige van een trend om menselijke gedragingen, identiteit en diversiteit te verklaren vanuit nieuwe biologische, vaak genetische, neurofysiologische of evolutionair biologische inzichten. Dit nieuwe ‘naturalistische’ verklaringenmodel belichaamt een nieuw, welhaast positivistisch geloof in de wetenschappen, meer bepaald in de ‘harde’ wetenschappen die er beter dan de ‘zachte’ sociale en humane wetenschappen in zouden slagen om voorspelbare –en falsifieerbare– uitspraken te doen over de conditie van de menselijke soort. De decennia lang gekoesterde scepsis omtrent ‘bio-denken’ maakt stilaan plaats voor een nieuwe assertiviteit van biologen, die het bepalend effect van genen of neuronen naar voor schuiven als een *great explanatory principle*.

Deze ontwikkeling wordt soms argwanend bekeken. De vrees bestaat dat, terwijl het paradigma van de na-oorlogse zachte wetenschappen tot een ‘corrigerend’ beleid van opvoeding en socialisatie leidde, remediëring van problematisch gedrag nu weer in toenemende mate zou kunnen worden vertaald in termen van farmaceutische, bio-technologische of chirurgische ingrepen. Ook zou het kunnen dat *genetic engineering* wordt aangewend om ‘onwenselijke’ persoonlijkheidskenmerken (zoals bijvoorbeeld homoseksuele voorkeur) te elimineren. Omgekeerd zou

bio-denken ook kunnen leiden tot een politiek van berusting als blijkt dat een aantal fenomenen ‘eigen aan het lichaam’ zijn. De maatschappelijke opdracht om de levensomstandigheden en omgevingsfactoren van bepaalde groepen te verbeteren zou door politici als zinloos kunnen worden terzijde geschoven.

Maar in hoeverre zijn die kritische kanttekeningen terecht? Zou het kunnen dat ze steunen op een al te simplistisch en karikuraal begrip van de deze nieuwe vormen van biologisch onderzoek? Of zijn er inderdaad gegronde redenen om deze ontwikkelingen met argusogen te bekijken? Kortom, hoe moeten we daarmee omgaan? Als achtergrond bij de hier geschetste stand van zaken bied ik hier een historische uiteenzetting aan, die kan bijdragen tot een beter begrip van de genealogie van wetenschappelijke modellen in het licht van maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. Bij wijze van besluit zal ik enkele krachtlijnen aanstippen, die mijns inziens kunnen bijdragen tot de totstandkoming van een nieuwe synthese en tot productieve consensus.

Historiek van het wetenschappelijk debat

Wellicht is het geen overdreven luxe om ook een historisch perspectief op te hangen, dat wat verder teruggrijpt in de tijd en al een tipje van de sluier kan oplichten over de oorsprong van de maatschappelijke controverse, die het wetenschappelijk debat tussen beide ‘partijen’ overschaduwet. Dat wetenschap zich niet in een vacuüm afspeelt, moge inderdaad blijken uit de sterke mate van politisering en van de door waarden en ideologieën gedreven polarisatie bij de publieke opinie en in de politiek. Om dit beter te begrijpen reizen we even terug in de tijd, meer bepaald naar de achttiende eeuw, toen de nieuw opkomende ‘wetenschap van het leven’ tot concurrent werd van het joods-christelijk mensbeeld.

1750-1945: ‘Biology is destiny’

Ons begrip van de menselijke natuur was aanvankelijk niet tegenstrijdig met een joods-christelijk beeld van de mens als een vrij handelend wezen, zij het in het aanschijn van een alziende en beoordelende God. De natuur was Gods schepping, zo klonk het, en de mens kon zich daar vrij in bewegen zolang hij maar de voorschriften van de Bijbel volgde. Toen de Verlichting uiteindelijk tot de secularisatie van ons wereldbeeld leidde en het pad effende voor het liberalisme, bleef de ‘menselijke natuur’ overeind als criterium tot sociaal onderscheid: elkeen die een inferieure positie bekleedde in deze nieuwe, ‘moderne’ samenleving had dat vooral aan zijn of haar biologische constitutie te wijten. Fysionomie, fy-

sieke antropologie en later ook frenologie werden in toenemende mate aangewend om aan te tonen dat er biologische redenen waren om vrouwen, criminelen, krankzinnigen, seksuele non-conformisten en niet-blanke ‘rassen’ als het ware uit te sluiten van het liberale project en om een verregaande politiek van regulering te rechtvaardigen, die de maatschappelijke ontvoogding van deze groepen nog decennialang zou verhinderen (Watson, 2005).

De empirische basis voor een dergelijke vorm van hiërarchisch denken zou geleidelijk aan weer afkalven, maar tot dan ontpopte zich een sociaal-darwinistisch paradigma dat zich in heel de westerse wereld doorzette en via de kolonisatie ook in de zuidelijke hemisfeer in de praktijk werd gebracht. Maatschappelijke vooruitgang werd vooral gezien als een proces van bio-organische ontwikkeling, waarbij de zwakkere sociale positie van diverse minderheden werd toegeschreven aan hun deficiënte biologische constitutie, aan hun tekortschietend lichamelijk functioneren. Het evolutionair perspectief liet toe dat de gekoloniseerde rassen als ‘inferieur’ konden worden beschouwd op basis van een ideologisch geladen lectuur van ‘primitieve’ uiterlijke kenmerken, terwijl sociale en seksuele minderheden in het westen werden gemarginaliseerd aan de hand van uitspraken over hun vermeend ‘gedegeneerde’ biologische en neurologische constitutie (Tort, 1993; Gould, 1991; Hermans, 2003; Pick, 1989; Burbank & Cooper, 2010).

Sociale regulering in de schoot van de westerse, metropolitane samenleving en koloniaal beleid voedden elkaar via complexe discursieve mechanismen, steunend op analogie, metonymie en metafoor. In de huidige literatuur wordt dit gegeven aangeduid als ‘intersectionaliteit’ of ‘kruispuntdenken’, dat bijvoorbeeld seksuele argumenten gebruikte om rasverschil te onderbouwen of omgekeerd raciale indicatoren hanteerde om seksuele minderheden te stigmatiseren. Ras en klasse, sekse en gender werden gezamenlijk opgenomen in éénzelfde discursief paradigma, dat elk van deze componenten met elkaar verbond en was afgestemd op in- en uitsluiting van diverse groepen in de ook toen al globaliserende samenleving. Een set van binaire tegenstellingen werd als een raster over de maatschappelijke werkelijkheid gelegd: ‘beschaafd’/‘wild’; ‘manne-lijk’/‘vrouwelijk’/ ‘normaal’/‘abnormaal’; en ‘natuurlijk’/‘tegennatuurlijk’. Dat ‘beschaafd’ werd aangekaart als ‘natuurlijk’ en dat zowel de ‘wilde neger’ als de ‘tegennatuurlijke liefde’ van homoseksuelen daarvan een spiegelbeeld konden vormen, illustreert hoe complex dit organisch-biologische denken was. De ogenschijnlijke contradicties onthullen ook hoe

dit denken was ingebed in een *double-faced*, wederzijds versterkend beschavingsoffensief, dat werd ontplooid ten opzichte van (extern) te koloniseren volkeren enerzijds en van (intern) te reguleren bevolkingsgroepen, zoals de arbeidersklasse, vrouwen en seksuele minderheden anderzijds (Crenshaw, 1991; Hill Collins & Andersen, 2007; Nagel, 2003; Dorlin, 2006).

Tot de Tweede Wereldoorlog maakte het 'naturalistische' paradigma aanspraak op de waarheid, de alternatieve sociaal-wetenschappelijke, cultureel-antropologische en psychologische bevindingen ten spijt. Ons begrip van diversiteit op het vlak van cultuur, klasse, gender en sekse bleef in sterke mate op een biologische leest geschoeid. Ook toen al leek de samenleving 'maakbaar', hetzij via een technocratie van de 'ingreep' in de individuele menselijke natuur (bv. via medische behandeling, psychiatrische behandeling, opsluiting, bestraffing), hetzij via een als 'eugenetisch' opgevatte constructie en promotie van ideale, nationale populaties (regulatie van sociaal verkeer, bestrijding van 'rassenvermenging', sterilisatie). In tegenstelling tot de gangbare opinie, werd dit ideaal ook onderschreven door linkse, progressieve intellectuelen. Eugenetica was aantrekkelijk omdat het stond voor hervorming in plaats van status quo, voor actieve interventie in plaats van passieve berusting, sociale verantwoordelijkheid veeleer dan egoïsme. 'Vooruitgang' was de allesbepalende intellectuele en politieke horizon (Degler, 1991; Kevles, 1985; Black, 2003). De Nazi horror van de *Endlösung* was de ultieme, extreme belichaming van een zowel door links als door rechts aangehangen naturalistisch mensbeeld, dat de opmars van de wetenschap in onze samenleving had begeleid en de plaats had ingenomen van het traditionele, religieuze mensbeeld van de menselijke vroomheid (Weindling, 1989; Bridental, Gossman & Kaplan, 1984).

1945-2000: 'De schone lei'

Na de oorlog werden keuze, waardigheid, vrijheid en verantwoordelijkheid weer naar voor geschoven en daarbij paste een verklaringsmodel, dat de menselijke identiteit niet langer vastpinde op het deterministisch sjabloon van biologische 'essenties'. De naoorlogse liberale democratie zou steunen op een optimistisch geloof dat de mens kon worden benaderd als een onbeschreven blad en dat hij, middels 'leren', opvoe-

ding en socialisatie in eindeloos veel richtingen kon worden gestuurd. De samenleving, veeleer dan de natuur kneedt ons gedrag en onze identiteit. Processen van sociale en culturele 'constructie' bepalen wie we zijn. Na-oorlogse consensus bouwde vanaf nu voort op '(d)e idee dat de menselijke geest geen inherente structuur heeft en eindeloos kan worden volgeschreven door zowel de samenleving als door ons zelf' (Watson, 2000; Pinker, 2002).

Dit concept van de zogenaamde 'schone lei', waarbij opvoeding en socialisatie bepalen hoe we ons voelen, de wereld kennen, ons gedragen, werd nu het paradigmatisch model voor politiek en beleidsontwikkeling. Ook nu vloeiende de populariteit van het nieuwe paradigma voort uit een progressieve ideologie en een nieuw soort geloof in de maakbaarheid van de samenleving, dat fundamenteel verschilde van het hiërarchische 'bio-denken', dat tot een catastrofale wereldoorlog en tot het humanitaire *débâcle* van de Holocaust had geleid. Ook de dekolonisatie dwong tot de principiële verwerping van 'raciale' en 'racialistische' visies op culturele diversiteit. Dit alles leidde ertoe dat de theorie van de schone lei, ook bekend als het Standard Social Science Model, tot het heersend paradigma uitgroeide - sommigen zeggen: tot een 'seculiere godsdienst' uitgroeide -, een paradigma, dat was ingebed in een bredere maatschappelijke ideologie (Pinker, 2002).

De diepe wortels van dit model lagen in de al eeuwenoude scheiding van 'lichaam' en 'geest', waarbij aan de laatste een hogere morele betekenis werd toegeschreven dan aan de eerste.¹ Het idealisme, zo tekenend voor het na-oorlogse 'schone lei'-model, was schatplichtig aan ideeën van John Locke over de 'lege, ontvankelijke geest', van John Stuart Mill over hoe we 'leren', alsook aan de al even oude Europese 'fictie' over de *bon sauvage* (Rousseau), de ultieme belichaming van een mens, die nog niet door cultuur of samenleving was gecorrumpeerd. En ook dit keer bouwde men voort op een set van binaire tegenstellingen - tegenstellingen die verschilden van het negentiende-eeuwse bio-positivisme maar die ook ons actuele denken ook vandaag nog diepgaand beïnvloeden: geest versus materie, het geestelijke versus het fysieke, cultuur versus biologie, samenleving versus natuur, sociale en humane wetenschappen alsook kunst versus *hard science* (Pinker, 2002; Porter, 2003).

¹ Dit dualisme werd voor het eerst systematisch uitgewerkt door René Descartes. De Britse filosoof Gilbert Ryle bescreef het als het model van the ghost in the machine (The concept of mind, 1949).

Ik illustreer dit aan de hand van het thema gender en seksualiteit. Ook dit werd in toenemende mate geïdentificeerd en uitgelegd vanuit het theoretisch paradigma van de 'schone lei'. Het biologisch substraat van beiden seksen werd weliswaar erkend als reëel, maar de betekenis en impact ervan werden tegelijk gezien als beperkt en in vele opzichten irrelevant. In het licht van het nieuwe 'sociaal constructionistische' theoretische verklaringsmodel werden seksuele identiteit, alsook gender-identiteit geïdentificeerd als 'effecten' van opvoeding en socialisatie (Dorlin, 2008; Lippa, 2005; Williams & Stein, 2002; Schwartz & Rutter, 2000).

Deze nieuwe wetenschappelijke visie op de mens werd overigens niet alleen uitgedragen door de beleidsmakers in het centrum van de macht, maar net zo goed door diverse minderheidsbewegingen (burgerrechtenbeweging, feminisme, holebi-emancipatie) die het sociaal-constructionisme omhelsden en voortstuwden als een instrument ter ontmanteling van de racistische, seksistische en heteroseksistische maatschappelijke erfenis, dat door het bio-denken leek geschraagd (Hawkes, 1996; Giddens, 1992; Weeks, 1995, 2007).

Dat was niet nieuw: ook vóór de Tweede Wereldoorlog hadden emanciperende minderheden zich al ingeschreven in het toen vigerende paradigma van een westers beschavingsoffensief. Dat homoseksualiteit een ongewilde, pathologische aandoening was werd met name gepromoot door enkele van de eerste voorvechters van homo-emancipatie, bijvoorbeeld. Als homoseksualiteit kon worden uitgelegd als een 'ziekte', dan ontlastte dit hem van morele schuld. Ook de penaliserings van homoseksualiteit was dan niet langer verdedigbaar.

Burgerlijk-feministische initiatieven met het oog op 'sociale hervorming' waren op hun beurt ingeschreven in sociaal-darwinistisch geïnspireerde visies op de arbeidster of de prostituee. Het liefst van al kreeg men beide groepen weer 'op het juiste pad' als vrouw aan de haard, als gehoorzame echtgenote en zorgzame moeder van haar kinderen.

Een vergelijkbare discursieve continuïteit tussen *mainstream society* en minderheden kan sinds de Tweede Wereldoorlog worden vastgesteld in de schoot van het tweede generatie Feminisme en voor Gay Liberation, zij het dat bio-denken nu werd ingevuld voor het 'sociale en culturele constructie'-model. Socialisatie, onderwijs en beleid zijn het gereedschap van de maakbare samenleving, waartoe vrouwen en holebiseksuelen willen toetreden en waarin ze als volwaardige burgers willen worden erkend. De uitbreiding van 'seksueel burgerschap' wordt steeds meer uitgedragen als een essentiële

component van wat als een 'beschaafde samenleving' kan doorgaan (Showalter, 1990; Sha, 2011).

Sinds ca. 2000: Het nieuwe natuurdenken

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw, zien we daarentegen alweer een zekere tegenbeweging, die de maakbaarheid van mens en samenleving niet zozeer in vraag stelt maar deze opnieuw in kaart brengt als een verhaal van biologische constitutie en ontwikkeling. Welke de oorzaken zijn van deze actuele *opmars* van een vernieuwde vorm van 'bio-denken' kan ik hier niet uitvoerig toelichten. Er is vooreerst het fenomeen van wetenschappelijke innovatie, met name op het vlak van de diverse *life sciences*. Nieuwe waarnemingsmethoden en -technologieën hebben geleid tot nieuwe inzichten, die het nieuwe naturalistische denken voortstuwden. Maar vooral de voortschrijdende analyse van het desoxiribonucleïnezuur (DNA) en, daarna, van het menselijk genoom hebben aan de biogenetica een nieuwe impuls gegeven. Vooral op het vlak van cognitief, neurofysiologisch, evolutionair psychologisch en gedragsgenetisch onderzoek werd er ogenschijnlijk 'grote vooruitgang' geboekt. De innovaties lijken bij te dragen tot een nieuw begrip van de menselijke natuur, waarin biologische determinanten weer stilaan de plaats innemen van sociale en culturele determinanten (Pinker, 2003).

Tegelijk groeit er in de samenleving een zeker ongenoegen, een zekere frustratie ten opzichte van een maakbaarheidsbeleid dat als te weinig doortastend, te weinig doeltreffend wordt ervaren om een aantal maatschappelijke problemen (seksuele delinquentie bijvoorbeeld, seksueel misbruik, druggebruik of jeugdcriminaliteit) te bekampen. Dit tekortschieten wordt wel eens omschreven als het failliet van het na-oorlogse geloof in de heropvoeding en resocialisatie van asociale individuen en probleemgroepen, het bankroet vooral van de utopische 'uitwassen' waartoe dit had geleid sinds de stilaan vermaledijde jaren zestig. Er gaan nu weer steeds meer stemmen op voor vernieuwde vormen van repressie, penaliserings en medicalisering, die beter zouden werken als de als 'té soft' ervaren aanpak van de voorbije decennia. Vooral commentatoren en beleidsmakers van populistische signatuur - maar niet alleen zij... - zijn er graag als de kippen bij om zich op nieuwe inzichten omtrent de menselijke 'natuur' te beroepen om hun discriminatoire, repressieve en 'exclusieve' gedachtegoed te legitimeren.

Het nieuwe wetenschappelijke bio-denken komt daarbij in gevaarlijke wateren, omdat het wordt opgepikt door politici die niet altijd even zorgvuldig te werk gaan bij hun interpretatie van de nieuwe inzichten.

ten, maar die deze aanwenden omdat ze makkelijker te begrijpen zijn, omdat ze de hoop wekken op eenvoudige oplossingen of remediëring, kortom omdat ze ervaren worden als een panacee voor alles wat fout gaat in onze actuele samenleving. Het groeiende prestige van 'harde wetenschap' is hieraan niet vreemd en gaat er hand in hand met toenemende scepsis omtrent het voorspelbaarheidsgehalte van de 'zachte' sociale en humane wetenschappen. Deze mentaliteitswijziging gaat gepaard met groeiende wrevel over de, in hun ogen, 'té politiek correcte' wijze waarop het 'schone lei'-model wordt aangewend om alternatieve, met name biologische verklaringen van individuele of maatschappelijke problemen als verdacht af te schilderen of taboe te verklaren.

De vrees bestaat dan ook dat de incorporatie of promotie van nieuwe biologische inzichten - van een eventuele *Paradigmenwetsel* in die zin - kunnen leiden tot de ondermijning en afbraak van het optimistische maakbaarheidsmodel en dat ze slapende geesten uit het verleden kunnen wakker maken, die men toch hoopte te hebben bezworen na 'Germania Stunde Null', na het morele *débâcle* van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust. Ook vrezen velen dat een nieuwe cultuur van normaliteit en normativiteit zal opdagen, die het al zo wankele geloof in een multiculturele of beter, interculturele samenleving zal schaden en die de postkoloniale consensus zal doorbreken in naam van iets als een *Leitkultur*, hoe die dan ook wordt ingevuld (Guillebaud, 1999).

Case study: gender en seksualiteit

Hoe manifesteert zich dit spanningsveld nu in het huidige debat over gender en seksualiteit? Een aantal onderzoekers beklemtonen immers dat ook de *gender gap* in zekere mate tot biologische verschillen tussen mannen en vrouwen kan worden teruggebracht. Deze zouden dan verklaren waarom er, ondanks gelijke-kansen-beleid, nooit iets zal komen als een 50/50 gelijkheid tussen mannen en vrouwen op het vlak van arbeidsparticipatie, carrièreverloop, salarissen, enzovoort. De gender-ongelijkheid in onze samenleving is dan deels het resultaat van de vrije keuze van vrouwen, die bereid zijn hun biologische andersgeaardheid te aanvaarden. In plaats van de in hun ogen eerder 'mannelijke' gelijkheidscriteria, die door feministen worden gehanteerd (gelijke arbeidsparticipatie, gelijk inkomen, etc.), pleiten ze voor een alternatief begrip van emancipatie, dat recht doet aan biologische verschillen tussen man en vrouw.

Dergelijke argumenten worden op boe-geroep onthaald door menig commentator, die stelt dat de aanhoudende mannelijke dominantie ervoor zorgt dat

de ongelijkwaardigheid tussen beide genders steeds opnieuw wordt bevestigd en geconsolideerd. Het nieuwe 'bio-denken' treedt in dit licht naar voor als alweer zo een strategie om een patriarchale samenlevingsstructuur te immuniseren tegen de kritiek vanuit sociaal-constructionistische hoek (Guillebaud, 1999; Lancaster, 2003; Bourdieu, 1998).

Daar tegenover stellen deze onderzoekers dat verzet tegen dergelijk onderzoek naar biologische verschillen de ontwikkeling van nieuwe inzichten belet. Een strikt politiek correcte interpretatie van het 'schone lei'-model verhindert een constructieve kruisbestuiving tussen biologisch en sociaal-wetenschappelijk onderzoek. In naam van het progressieve ideaal van de gendergelijkheid lijkt ze juist een vernieuwende bezinning in de weg te staan over hoe we best invulling geven aan dit hoogstaande ideaal (Pinker, 2003; Urry, 2000).

1750-1945: 'Modern' sekse/gender-systeem

Wetenschappelijke argumentatie en politieke agenda's wrijven hier tegen elkaar - een situatie die aan intensiteit wint, nu het nieuwe 'natuurdenken' opgang maakt en er zoiets als een *Paradigmenwetsel* dreigt plaats te grijpen, die 'essentiële verschillen' in ere herstelt en zo in de kaart speelt van conservatieve politici.

Een dergelijke argwaan is diepgeworteld en goed te begrijpen als we zien hoe een historisch denken over de 'menselijke natuur' inderdaad leidde tot de constructie en rechtvaardiging van een politiek en maatschappelijk beleid van ongelijkheid, uitsluiting en ongelijke kansen. Het 'moderne' sekse/gender-systeem, waar genderrollen werden voorgesteld als dictaat van de biologische constitutie van een mannelijke en vrouwelijke sekse was immers niet alleen zuiver 'wetenschappelijk', maar ook 'normatief'. Een binair substantialisme, de idee dat er een substantieel, tastbaar en onveranderlijk onderscheid bestaat tussen beide seksen, lag aan de basis van een denkpatroon, waar de ongelijkwaardigheid van mannen en vrouwen werd gelegitimeerd als een effect van ongelijkheid. Dat alles wat daartussen lag - homoseksualiteit, transgenderisme, transseksualiteit, interseksualiteit - als 'problematisch' werd aangezien, illustreert hoe men destijds geneigd was om de uitermate complexe werkelijkheid van sekse en gender in het korset te dwingen van dit binair model (Laqueur, 1990; Gallagher & Laqueur, 1987, 1989; Schiebinger, 2004; Jordanova, 1989).

Ook de vroege theorievorming omtrent homoseksualiteit (pederastie, inversie, homoseksualiteit) illu-

streert treffend hoe seksueel gedrag, dat niet strookte met de biologische sekse, werd verbonden met een begrip van genderdystrofie. Ook de vroege homo-emancipatiebeweging droeg hiertoe bij, toen Karl Heinrich Ulrichs (1825-1895) en later ook Magnus Hirschfeld (1868-1935) de homoseksueel beschreven als een *anima muliebris virili corpore inclusa*: een vrouwelijke ziel opgesloten in een mannelijk lichaam (Hütter, 2000; Tamagne, 2000; Halperin, 2002). Seksuele diversiteit kon dus enkel worden geduid in termen van seksueel binarisme, gender diversiteit alleen in termen van gender binarisme. Bovendien werden genderverschillen uitgelegd als ‘geworteld’ in biologische sekseverschillen, waarbij de normatieve werking van een dergelijk denken werd gelegitimeerd als effect van een onveranderlijke, door God geschapen of evolutionair tot stand gekomen, maar ogenschijnlijk tot stilstand gekomen ‘natuur’. Een natuur, die daarenboven werd aangewend als rechtvaardiging van een bij uitstek heteronormatief, burgerlijk en eurocentrisch begrip van seksueel burgerschap, dat stigmatiserend was voor vrouwen, voor seksuele minderheden, voor de lagere klassen, en voor de autochtone volkeren in de kolonies en de etnisch-culturele minderheden in de metropool. Discoursen over elk van deze groepen waren overigens nauw met elkaar verweven. Kruispuntdenken was er schering en inslag, hetgeen een oordeelkundige empirische onderbouwing ondermijnde. Een onderhuids woekerende, emotionele esthetica schiep het overheersende beeld van de symmetrische, sobere, beheerste, neutraal ruikende witte, opgeleide man, belaagd door de asymmetrische, flamboyante, geurende of riekende wereld van door hysterie, passie, geweld of waanzin gedreven vrouwen, arbeiders, negers, homoseksuelen en krankzinnigen.

1945-2000: Het moderne seks/gender-systeem ontmanteld

Het hierboven al té kort en bondig geschetste, historische fenomeen van onderling verstrengelde, normatieve discursiviteit verpakt als wetenschap, werd object van kritiek in de meer open, inclusieve samenleving, die men na het *débâcle* van de Tweede Wereldoorlog wilde tot stand brengen. Hét operatieve

begrip, ‘deconstructie’, werd aangewend als analytisch instrument om de discriminatoir-ideologische dimensie van het ‘moderne’ wetenschappelijke natuurdenken te kunnen blootleggen - Michel Foucault sprak van een *archéologie du savoir* (Foucault, 1969) - en vervolgens te ‘ontmantelen’.

Hier, in het kader van dit artikel, treden vooral het feminisme en de holebi-emancipatiebeweging op de voorgrond als relevante actoren in dit proces. Beide minderheidsbewegingen poneerden het verschil tussen biologische ‘sekse’ en sociaal en cultureel geconstrueerd (samenleving, cultuur) en gereproduceerd (beleid, media, opvoeding, onderwijs, *nurture*) ‘gender’ als instrumenteel voor de ontmanteling van de mannelijke dominantie en heteronormativiteit (Akkerman & Stuurman, 1998; Freeman, 2003, 2006; Cruikshank, 1992; Adam, 1987).

Uiteraard liepen de argumentatie, methode en finaliteit van beide bewegingen niet zonder meer parallel. Er waren vele spanningsvelden, zoals deze tussen feministen en lesbische vrouwen - wat mede de korte levensduur van iets als *radicalesbianism* verklaart (Jeffreys, 2003). Ook binnen de homobeweging stonden de neuzen niet steeds in dezelfde richting. Ook vandaag nog bestaat er grote spanning tussen de polen van nicherigheid aan de ene kant, masculinisme aan de andere kant. De toegenomen zichtbaarheid van ‘queer’ en ‘transgender’ groepen is een antwoord op de homonormativiteit, die in de loop der jaren was tot stand gekomen en intolerant was ten opzichte van ‘aanstootgevend’ gedrag als verwijfdheid of van meer extreme vormen van vestimentaire cultuur (*leather sexuality*, fetisjisme) (Seidman, 1997).

Maar alle stromingen, facties, subculturen en sub-subculturen in acht genomen, schrijven zij alle zich toch in in het bredere, na-oorlogse agenda van de open samenleving, die de invulling van burgerschap steeds rekkelijker maakt en waar gelijkere kansenbeleid is ingebed in een politiek van *social engineering*. De ‘maakbare samenleving’, kortom, die korte metten wil maken met seksisme, heteronormativiteit, stilaan ook met feminocentrisme² en homonormativiteit.

De geschiedenis stopt hier niet, natuurlijk, en op zijn beurt wordt stilaan ook het maakbaarheidsdenken aan een kritisch onderzoek onderworpen. Dit is

2 ‘Feminocentrisme’ (neologisme): bij gebrek aan een beter woord, wil ik hiermee de situatie aanduiden, waar de valorisatie van vrouwen(problematiek) leidt tot nieuwe vormen van exclusieve normativiteit en tot omgekeerde discriminatie van mannen(problematiek). Een mooi voorbeeld is de grote aandacht, besteed aan gelijkheid van onderwijs, waarbij vooral werd gefocust op de relatieve achterstand van meisjes, maar die inmiddels heeft geleid tot een relatieve veronachtzaming van de noden en behoeften van jongens en leidt tot nieuwe vormen van achterstelling. Zoals alle begrippen, zal ook dit wellicht worden aangewend vanuit sterk uiteenlopende - en soms te bekritisieren - politieke motieven.

immers niet verheven boven de wetmatigheden van de sociale en culturele constructie, die het zelf naar voor schuift als beschrijvend en verklarend paradigma. Ook het sociaal-constructionistische model, dat voortbouwde op een bipolair model van biologische sekse versus sociaal en cultureel gedefinieerde gender, staat niet los van haar maatschappelijke en politieke toepassingen. Het is evenmin vrij van normativiteit - een normativiteit, die de werkelijkheid op haar beurt kan geweld aan doen en die in haar bewuste blindheid voor biologische verschillen misschien soms ook onrealistisch is, zowel voor vrouwen als voor mannen. Een historiserend denken - en dat is het 'sociale en culturele constructie'-model *im Grunde* toch - is, net zo min, als een natuurdenken gevrijwaard van cognitieve dwaling, vrij van waarden en normen, of immuun tegen vooringenomenheid of vooroordeel.

Vooraf externe kritische stemmen dringen er op aan dat de 'constructivisten' zich beter bewust zouden worden van de bewustzijnsvernaauwing, die per definitie met hun actuele positie als 'dominant paradigma' gepaard gaat. Precies omdat dergelijke observaties vaak worden gerecupereerd door populistische commentatoren en politici van rechts-conservatieve signatuur die dan reppen van 'tunnelvisie', is het van belang om zorgvuldig te volgen hoe wetenschappelijke debatten zich verhouden tot ontwikkelingen op het niveau van het maatschappelijke en politieke debat (Lancaster, 2003).

Sinds ca. 2000: deconstructie van gender

Overigens komt een deel van de kritiek van binnen het sociaal-constructivistische kamp. Zo wijzen recente empirische studies op iets als een hardnekkige kern van verschil tussen jongens en meisjes, hoezeer deze ook jarenlang worden blootgesteld aan onderwijs dat erop gericht is om beide seksen op gelijke wijze te socialiseren en zo elke vorm van differentiedenken uit te bannen. Men kan zich de vraag stellen of het belang van de onderwijscontext hier niet werd overschat. De school is geen klinisch laboratorium en kinderen groeien op in diverse contexten, zoals familie, *peers*, vrijetijdsorganisaties en, *last but not least*, media en internet. Toch worden dergelijke data door sommigen aangewend om de grenzen van *nurture* en socialisatie te onderstrepen. Deze zouden enkel effect kunnen scoren binnen de marges van een veld dat uiteindelijk toch door biologische parameters zou

worden bepaald.³

Genuanceerder, maar mogelijk ingrijpender voor de dominantie van het constructie-denken, zijn de groeiende inzichten omtrent de evolutionair-biologische 'verankering' van karakteristieken, die oorspronkelijk werden teweeg gebracht als effecten van socialisatie (*nurture*), maar die zich transformeerden tot componenten van een genetische code, die zich over de zeer lange termijn heeft uitgekristalliseerd - een proces dat niet enkel kan worden waargenomen, aldus vooral evolutionaire psychologen, in de menselijke soort, maar ook bij meerdere diersoorten (Geary, 1998; Buss, 2003). Specifiek mannelijk en vrouwelijke eigenschappen, die lang als effecten van gender-socialisatie werden gezien, zijn dus soms van evolutionair-biologische oorsprong. Bovendien is evolutie géén voltooid proces. 'Ook dit zijn fysieke circuits in de prefrontale cortex en andere delen van het brein, géén occulte krachten van een poltergeist, en ze hebben een genetische basis en een evolutionaire geschiedenis net zoals de primaire driften', aldus Steven Pinker bijvoorbeeld, die zich verzet tegen de overtuiging van 'schone lei'-adepten dat driften biologisch zijn, maar denk- en beslissingsprocessen iets van een geheel andere (lees: hogere) orde. Het ideologisch onderscheid tussen 'geest' en 'materie' wordt er niet langer aangewend om de menselijke natuur te wantrouwen als een baken van impulsieve dierlijkheid (Pinker, 2003). Een dergelijk perspectief sluit alvast niet uit dat '*boys may not be doomed to remain boys for ever after all*'.

In het verlengde van dergelijke bevindingen liggen ook een aantal recente cognitieve en neurofysiologische studies, die aantonen dat we mogelijk ook van een mannelijk en een vrouwelijk brein (*brain gender*) kunnen spreken, waarbij de verschillen kunnen worden geduid als de bio-genetische uitkomst van de verschillende genderrollen, die al van meet af aan aan beide seksen werden toegeschreven, maar in een dergelijk primitief stadium van menselijke ontwikkeling nog sterk verbonden waren met basisinstincten als partnerselectie, reproductie en zorg voor het nageslacht (Hines, 2004; Vandermassen, 2008; Jordan-Young, 2010).

Als antwoord op deze, vanuit het constructivistische paradigma als onorthodox en soms bedreigend ervaren, nieuwe inzichten, heeft zich inmiddels een debat ontwikkeld over de wetenschappelijke validiteit ervan. Dat de maakbaarheid van gender op bi-

3 Zie bv. <http://www.freewebs.com/pedagogent/Studerenisvoormietjes.doc>

ologische grenzen stuit is koren op de molen van hen, die het nieuwe natuurdenken aanwenden om de actuele genderpolitiek te bekritisieren en uiteindelijk zelfs weer de gelijkheid van man en vrouw in vraag te stellen. Het vastpinnen van fundamenteel verschil op 'aanwijsbare' neurofysiologische indicatoren - de 'biologische grenzen van genderconstructie' - wordt door tegenstanders als speculatief bestempeld. Op hun beurt spreken zij nu van de 'grenzen van biologisch determinisme' (Urry, 2001 *versus* Miller & Yang-Costello, 2001; Vandermassen, 2008). Maar naarmate evolutionair-psychologisch en cognitief-neurologisch onderzoek verder oprukken, kan dit niettemin leiden tot een gewijzigd inzicht omtrent mogelijkheden én grenzen van maakbaarheid. Het kan in principe leiden tot een betere versie van een maakbaarheidspolitiek, die meer 'op maat' is gesneden van een mannelijke dan wel vrouwelijke 'begin-situatie', die niet langer als een helemáál schone lei kan worden aanzien.

Sinds ca. 2000: deconstructie van sekse

Het naoorlogse begrip van 'sekse' versus 'gender' wordt inmiddels ook vanuit een andere invalshoek belaagd. Niet alleen leidt recent onderzoek tot een mogelijke wijziging van ons begrip van gender, ook ons begrip van biologische sekse zelf is, aldus sommigen, aan modificatie onderhevig.

Vooreerst is er historisch onderzoek over de historiciteit van seksebegrip. Vooral Thomas Laqueurs studie *Making Sex* (1990), waarin de historische en complexe genese van ons binaire en substantialistische man/vrouw-denken wordt ontleed, was invloedrijk en leidde tot nieuwe studies over de doorheen de tijd veranderende invullingen van zowel mannelijke als vrouwelijke sekse. Deze laatste was object bij uitstek van een sterk door mannen gedomineerde wetenschappelijke discursiviteit en werd achtereenvolgens geduid als de neerslag van specifiek vrouwelijke temperamenten (humorale theorie), genitalia (anatomie), hormonale huishouding (endocrinologie) of bio-genetische structuur (chromosomen) (Laqueur, 1990). Intussen wordt ook de historische constructie van mannelijke sekse onder de loep gelegd, nu Vrouwenstudies worden aangevuld met Mannenstudies die, naast de historische deconstructie van 'mannelijkheid' (gender) ook het mannelijk lichaam aan eenzelfde kritische blik onderwerpen (Kimmel et al., 2004; Adams & Savran, 2002). Het binair-normatief model is een historisch product, kortom, dat alleen daardoor al aan ontologische waarde en absolute inboet.

Ten tweede en mogelijk nog belangrijker wellicht

is er het recent klinisch-biologisch en neurofysiologisch onderzoek over genderdysforie en interseksualiteit, waaruit blijkt dat biologische sekse een complexiteit vertoont, die onmogelijk in het dwingende korset van een binaire 'm/v'-model kan worden gevat. Anne Fausto-Sterling pleit dan ook voor een model van 'vijf seksen': mannen, vrouwen, *herms*, *merms* en *ferms*, waarbij de laatste drie doorgaans als 'interseksueel' worden aangeduid, maar die best elk als afzonderlijke seksen worden beschouwd. (Fausto-Sterling, 1993; 2000)

Ten derde wordt het binaire seksebegrip ook politiek bestreden, vooral vanuit Queer Theory, die sterk voortbouwt op de invloedrijke these van Judith Butler dat niet alleen gender, maar ook biologische sekse een 'performatieve dimensie' bevat en dat deze dus niet wordt gedictieerd door iets als een onontkoombare, fundamentele biologische binaire wetmatigheid, maar eigenlijk zo veel variaties toelaat als dat er mensen zijn. Het belang van Butlers theorema is niet van die aard, dat een overwegend binair ingedeelde bevolking plots of geleidelijk aan zou kunnen opgaan in een mist van grenzeloos variërende performances van sekse en gender, maar wel dat de al dan niet vermeend 'natuurlijke' vanzelfsprekendheid van het binaire model tot voorwerp van kritische bevraging, tot object van politiek activisme wordt. Het *bottom up* gehalte van alternatieve gender performances staat ook op gespannen voet met een eeuwen oud, *top down* patroon van mannelijke dominantie, belichaamd in religieuze, politieke en wetenschappelijke *bodies of authority*. De door Butler naar voor geschoven claim tot seksueel burgerschap *beyond the binary* dwingt alvast tot kritische reflectie over de vertekende effecten van elk binair-substantialistisch begrip van mannelijke en vrouwelijke sekse (Butler, 1990).

Conclusies

Ons denken over sekse en gender is, zoals vanouds, aan historische verandering onderhevig. Dat was vroeger niet anders, maar actueel is het intellectuele landschap wellicht complexer dan ooit. Meerdere partijen dragen actief bij (*top down/bottom up, mainstream/minoriteiten*), het begrippenapparaat, de conceptuele kaders en de verklaringsmodellen vernieuwen, vermenigvuldigen en vermengen zich. Men kan zelfs spreken van nieuwe vormen van hybride theorievorming. Tot slot zijn sekse en gender ook sterk gepolitiseerde thema's geworden in een in toenemende mate multiculturele en globale samenleving. Tijd manifesteert zich doorheen dit alles als meervoudig: als biologische tijd, ingebed in de trage vooruitgang

van voortgaande evolutionaire ontwikkeling enerzijds, als historische tijd anderzijds, waarbij doorgaans traag evoluerende mentaliteitsveranderingen zich op gespannen voet verhouden met de conjuncturele tijd van afwisseling tussen perioden van relaxatie (permissieve samenleving) en perioden van ethisch *réveil* (normen en waarden) (Stoianovich, 1976).⁵ Tijd, die subjectief anders wordt ervaren naarmate men behoort tot een andere generatie, cohorte of leeftijdsgroep (Shepard & Walker, 2009).⁶ Diachrone ontwikkeling ook, die in een multiculturele samenleving soms als ‘meervoudig’ wordt aangeduid omdat diverse etnisch-culturele groepen zich anders positioneren of als anders gepositioneerd worden aanzien ten overstaan van de ‘moderniteit’ (Young, 2001; Gilbert, 1997).

Hoe ons begrip van sekse en gender uiteindelijk zal evolueren is vooralsnog niet duidelijk. Wetenschappelijke vooruitgang zal sterk bepalend zijn. Maar een en ander zal ook afhangen van de mate waarin er al dan niet een maatschappelijk draagvlak zal blijven, zijn of tot stand komen voor de diverse, met elkaar wedijverende theoretische verklaringmodellen. Ook is het alsnog koffiedik kijken over hoe een en ander zijn weerslag vindt in beleid en politiek.

De vraag of er, met andere woorden, sprake zal zijn van een heuse *Paradigmenwetsel* kunnen we niet beantwoorden. Wetenschappelijke vooruitgang is geen volledig beheersbaar proces. De kans bestaat dat de nieuwe bevindingen tot een bijsturing zullen leiden van het vertrouwde sociaal-constructionistische verklaringmodel. Maar het nieuwe bio-denken is ook niet van dien aard dat het de betekenis van sociale en culturele constructie, van socialisatie en opvoeding uitsluit. Misschien evolueren we naar een eerder hybride model, dat inzichten uit beide onderzoekmodellen met elkaar verenigt en dat uiteindelijk zal bijdragen tot een fundamentele herziening van het *nature/nurture*-debat zelf. Een paar krachtlijnen tekenen zich nu al af:

1. *De grens tussen sekse en gender loopt niet zonder meer parallel met deze tussen biologie en sociale en culturele constructie.* Ook sekse blijkt zelf door omgevingsfactoren beïnvloed te zijn, zowel vóór de geboorte als onder invloed van gender-socialisatie

erna. Gender is dus niet enkel een bovenbouw bovenop een biologisch substraat en we spreken dus beter van een proces van wisselwerking, waarbij contextuele ervaring mede bepalend is geweest voor evolutionair-biologische ontwikkeling en waarbij de mate waarin biologische grondslagen van gender al dan niet ‘geactiveerd’ worden wordt bepaald door weer andere contextuele factoren, zoals sekse-identificatie, gender-socialisatie en gender *performance*. Een a priori stellingname tegen biologisch onderzoek staat dan ook in de weg van een beter begrip van de complexiteit van een als historisch en dynamisch te bekijken relatie tussen gender en seksualiteit.

2. *De grens tussen biologische en sociaal-constructionistische verklaringen is geen vrijkaart voor de oppositie van ‘wilde, egoïstische natuur’ versus ‘beheerste, altruïstische cultuur’.* Nieuwe evolutionair-biologische studies wijzen op evolutionaire processen, waaruit blijkt dat de menselijke soort geleidelijk aan tot een beter wezen wordt. Zo heeft het generatie na generatie groeiende inzicht dat men zelf beter af is als men samenwerkt met anderen geleid tot een groter wordende morele gemeenschap, waarin niet enkel mannen, maar ook vrouwen zijn opgenomen, niet enkel een rijke bezittende klasse maar ook arbeiders, niet enkel heteroseksuelen, maar ook ho-
lebiseksuelen, transgender personen en transseksuelen, niet enkel gezonde mensen maar ook zieken, gehandicapten, enzovoort. De historische ontwikkeling naar een ‘open samenleving’ lijkt te zijn ingebed in evolutionaire vooruitgang, waarbij positieve biologische impulsen als sympathie, vooruitziendheid, respect en leervaardigheid tot genetisch erfgoed van de mensheid werden (Singer, 1981).

3. *Nature versus nurture is niet hetzelfde als seks versus liefde.* Er heerst argwaan: als we een biologisch product zijn, heeft het leven dan nog een hogere, transcendentale waarde of betekenis? Wellicht is dit nog de meest bedreigende vraag omdat ze haaks lijkt te staan op wat we het hoogst in het vaandel dragen, de liefde... Maar mogelijk berust ook dit op een misverstand en is het morele, kwalitatieve onderscheid tussen liefde, die we als een product van onze geest en cultuur beschouwen en seks, die we toeschrijven

5 Het driedelig tijdsbegrip van ‘structurele’, ‘conjuncturele’ en ‘evenementiële tijd’, gelanceerd door de Franse historicus, Fernand Braudel (1902-1985), is hierbij bijzonder instructief en kan ook de praktijk van seksuologisch onderzoek en hulpverlening verrijken.

6 Belangrijke, relatief recente en symbolische ijkingspunten zijn ongetwijfeld de jaren 1918, 1933, 1945, 1968, 1981 (AIDS, neo-conservatisme), 1996 (protease-inhibitoren), 2001 (9/11), ... Zie bv. A. Shepard – G. Walker (2009), *Gender and Change: Agency, Chronology and Periodisation*, New York – Londen: Wiley-Blackwell.

aan het dierlijke, aan de natuur, niet helemaal gerechtvaardigd. Verliefdheid blijkt alvast ten dele het effect van endocrinologische en neurofysiologische processen. Ook seks, zo blijkt uit historisch onderzoek, is een zeer veranderlijk verschijnsel. Voorts tonen internetstudies aan dat nieuwe technologieën tot tal van innovaties leiden op het vlak van seksuele verbeelding, verlangen en praxis. Het kwalitatieve onderscheid tussen seks en liefde, dat al snel op de voorgrond treedt in vergelijkingen tussen mannelijke en vrouwelijke seksbeleving, is misschien wel even misleidend als het klassieke, dualisme van lichaam en geest.

Vanuit evolutionair biologisch standpunt zijn er aanwijzingen dat liefde, net als moreel besef en solidariteit, doorheen de eeuwen in onze genetische uitrusting werden opgenomen omdat het waarden zijn, die het voortbestaan van onze soort kunnen verzekeren. Dit is een andere kijk op fenomenen, die we lange tijd te eenzijdig hadden aangezien als pure producten van onze cultuur. Onderzoek zal moeten uitwijzen of de evolutionair biologische hypothese dat bepaalde circuits in ons brein daadwerkelijk kunnen worden geïdentificeerd, maar het staat vast dat dit ons leven niet zinloos maakt. Integendeel, een besef van de materialistische basis van een ervaring als liefde kan ons behoeden tegen de drogredenen van bijvoorbeeld religies, die stellen dat ze ons is ingegeven door Gods wil. Vergelijkend, cross-cultureel onderzoek dat het universele karakter van liefdevolle toewijding aantoonst kan op zijn beurt ook niet-gelovigen overtuigen van de diep menselijke waarde ervan.

In het licht van dergelijke bevindingen is het al bij voorbaat achterhaald om te willen pleiten voor een omgekeerde slingerbeweging in de richting van zogenaamde 'biologisme' nu het sociaal-constructionistisch model niet langer alleenzaligmakend is. In iets als een dialectische beweging evolueren we best naar een complex en genuanceerd model van menselijk handelen, dat voortbouwt op inzichten van zowel sociaal-constructionistische als genetische, neurofysiologische en evolutionair biologische inzichten.

Een dergelijk interdisciplinair streven naar 'synthese' is de ultieme taak, die vanuit de samenleving wordt toegeschoven aan *alle* wetenschappelijke experts omtrent menselijke seksualiteit en gender. Weliswaar wordt zo'n proces ook door een aantal factoren bedreigd. Zo is de competitie en territoriumstrijd van de diverse wetenschappelijke disciplines een realiteit en een doeltreffend wetenschapsbeleid moet ervoor zorgen dat zowel biologisch als sociaal-wetenschappelijk onderzoek over seks, gender en lichamelijk-

heid kan worden gefinancierd. Ook dient de onafhankelijkheid van biologisch onderzoek te worden verzekerd tegenover de commerciële belangen van bijvoorbeeld de farmaceutica. Het risico, dat nieuwe inzichten uit de genetica, neurofysiologie, cognitieve wetenschap en evolutionaire biologie en psychologie worden gemanipuleerd om er een rechtse agenda op vast te enten, dwingt ons ook om deze ontwikkelingen vooral met open en kritische ogen te volgen, en om een verkrampde politieke correctheid in te ruilen voor broodnodige intellectuele onbevangenheid en voor constructieve dialoog. Dat wetenschappelijke theorieën, zoals Georges Canguilhem onderstreepte, ook worden aangewend om ideologieën te onderbouwen verplicht ons tot een volgehouden en scherpe analyse van de complexe interactie tussen elke vorm van wetenschappelijk inzicht en de receptie, toepassingen en bedoelde of onvoldoende effecten ervan in onze samenleving (Canguilhem, 1977). Enkel zo kunnen we voorkomen dat een mogelijk schadelijke *Paradigmenwetsel* wordt gestuwd, gevoed en uiteindelijk verankerd als gevolg van een dogmatische, tegenproductieve houding vanuit het sociaal-constructionistische kamp.

Literatuur

- Adam, B.D. (1987). *The rise of a gay and lesbian movement*. Boston: Twayne Publishers.
- Adams, R. & Savran, D. (Eds.). (2002). *The Masculinity Studies Reader*. Londen: Wiley – Blackwell.
- Akkerman, T. & Stuurman, S. (1998). *Perspectives on Feminist Political Thought in European History: From the Middle Ages to the Present*. Londen: Routledge.
- Bancroft, J. (s.d.). 'Sexual science in the 21st century: where are we going?', geraadpleegd op <http://www.kinseyinstitute.org/publications/PDF/JSR-SexSci21st.PDF> (27 juli 2011).
- Black, E. (2003). *War against the weak. Eugenics and America's campaign to create a master race*. New York: Four Walls Eight Windows.
- Bourdieu, P. (1998). *La domination masculine*. Parijs: du Seuil/Points.
- Bridental, R., Grossmann, A. & Kaplan, M. (Eds.). (1984). *When biology became destiny. Women in Weimar and Nazi Germany*. New York: Monthly Review Press.
- Burbank, J. & Cooper, F. (2010). *Empires in world history. Power and the politics of difference*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- Buss, D. (2003). *The evolution of desire. Strategies of human mating*. New York: Basic Books.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble*. New York – London: Routledge.
- Canguilhem, G. (1977). *Idéologie et rationalité dans*

- l'histoire des sciences de la vie*. Parijs : Presses Universitaires de France.
- Crenshaw, K.W. (1991). Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43, 1241–1299.
- Cruikshank, M. (1992). *The gay and lesbian liberation movement*. Londen – New York: Routledge.
- Degler, C.N. (1991). *In search of human nature. The decline and revival of Darwinism in American social thought*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Dorlin, E. (2006). *La matrice de la race. Généalogie sexuelle et coloniale de la nation française*. Parijs: Editions La Découverte.
- Dorlin, E. (2008). *Sexe, genre et sexualités*. Parijs: Presses Universitaires de France.
- Fausto-Sterling, A. (1993). The five sexes. Why male and female are not enough. *The sciences, (maart-april)*, 20-25.
- Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the body. Gender politics and the construction of sexuality*. New York: Basic Books.
- Foucault, M. (1969). *L'archéologie du savoir*. Parijs: Gallimard.
- Freeman, E.B. (2003). *The history of feminism and the future of women*. New York: Ballantine Books.
- Freeman, E.B. (2006). *Feminism, sexuality and politics*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Gallagher, C. & Laqueur, T. (Eds.). (1987). *The making of the modern body*. Berkeley: University of California Press.
- Geary, D. (1998). *Male, female. The evolution of human sex differences*. Washington: American Psychological Association.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy. Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Londen: Polity Press.
- Gilbert, B. (1997). *Postcolonial theory. Contexts, practices, politics*. Londen: Verso.
- Gould, S.J. (1991). *The mismeasure of man*. Londen : Penguin.
- Guillebaud, J.C. (1999). *La refondation du monde*. Parijs: du Seuil/Points.
- Halperin, D. (2002). *How to do the history of homosexuality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hawkes, G. (1996). *A sociology of sex and sexuality*. Buckingham – Philadelphia: Open University Press.
- Hermans, C. (2003). *De dwaaltocht van het sociaal-darwinisme. Vroege sociale interpretaties van Charles Darwins theorie van natuurlijke selectie, 1859-1918*. Amsterdam: Nieuwezijds.
- Hill Collins, P. & Andersen, M. (Eds.). (2007). *Race, class and gender: an anthology*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Hines, M. (2004). *Brain gender*. Oxford: Oxford University Press.
- Hütter, J. (2000). *Von der Sodomie zu Queer-Identitäten. Ein Beitrag zur Geschichte der homosexuellen Identitätswirkung*. In W. Setz, (Ed.). *Die Geschichte der Homosexualitäten und die schwule Identität an der Jahrtausendwende*. Berlin: Verlag Rosa Winkel, 141-176.
- Jeffreys, S. (2003). *Unpacking queer politics*. Cambridge: Polity Press.
- Jordanova, L. (1989). *Sexual visions; Images of gender in science and medicine between the eighteenth and twentieth centuries*. New York - Londen: Harvester Wheatsheaf.
- Jordan-Young, R. (2010). *Brain storm. The flaws in the science of sex differences*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kevles, D.J. (1985). *In the name of eugenics. Genetics and the uses of human heredity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kimmel, M.S., Hearn, J.R. & Connell, R.W. (Eds.). (2004). *Handbook of studies on men and masculinities*. Londen – New York: Sage.
- Lancaster, R.N. (2003). *The trouble with nature. Sex in science and popular culture*. Berkeley: University of California Press.
- Laqueur, T. (1990). *Making sex. Body and gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Laqueur, T. (1989). Amor veneris, vel dulcedo appeletur. In M. Feher, R. Naddaff & N. Tazi (Eds.). *Fragments for a history of the human body*. New York: Zone Books, dl. 3, 91- 131.
- Lippa, R.A. (2005). *Gender, nature and nurture*. New York - London: Psychology Press.
- Miller, E.M. & Yang Costello, C. (2001). 'The limits of biological determinism', *American Sociological Review*, 66, 592-598.
- Nagel, J. (2003). *Race, ethnicity, and sexuality. Intimate intersections, forbidden frontiers*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Ryle, G. (2009 (1949)). *The concept of mind*. Londen: Routledge.
- Pick, D. (1989). *Faces of degeneration. A European disorder, c. 1848-c.1918*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Pinker, S. (2002). *The blank slate. The modern denial of human nature*. London: Allen Lane / Penguin.
- Porter, R. (2003). *Flesh in the Age of Reason*. London: Penguin.
- Schiebinger, L. (2004). *Nature's body. Gender in the making of modern science*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Schwartz, P. & Rutter, V. (2000). *The gender of sexuality*. Lanham – New York: Altamira Press.
- Seidman, S. (1997). *Difference troubles. Queering social theory and sexual politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sha, R.C. (2011). *Othering sexual perversity*: England,

- empire, race, and sexual science'. In M. Sappol & S.P. Rice, (Eds.). *A cultural history of the human body, vol. 4: In the age of empire*. Londen: Berg, 87-106.
- Shepard, A. & Walker, G. (2009). *Gender and Change: Agency, Chronology and Periodisation*. New York – Londen: Wiley-Blackwell.
- Showalter, E. (1990). *Sexual anarchy. Gender and culture at the fin-de-siècle*. Londen: Penguin.
- Singer, P. (1981). *The expanding circle. Ethics and socio-biology*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Stoianovich, T. (1976). *French historical method: Annales paradigm*. Ithaca: Cornell University Press).
- Tamagne, F. (2000). *Histoire de l'homosexualité en Europe*. Berlin, Londres, Paris, 1919-1939. Parijs: du Seuil.
- Tort, P. (1993). *La pensée hiérarchique et l'évolution*. Parijs: Aubier Montaigne.
- Urry, J.R. (2000). 'Biological limits of gender construction'. *American Sociological Review*, 65, 443-457.
- Urry, J.R. (2001). 'Biological limits of gender construction', *American Sociological Review*, 66, 592-598.
- Vandermassen, G. (2008). Als vrouw geboren en tot vrouw gemaakt. Gender als product van onze culturele natuur. In R. Bleys et al. (Eds.), *Lief & leed. Seks en relaties anders bekeken*, 3. Antwerpen: Garant, 64-69.
- Verdrager, P. (2007). *L'homosexualité dans tous ces états*. Parijs: Les Empêcheurs de Penser en Rond/Le Seuil.
- Watson, P. (2000). *A terrible beauty. The people and ideas that shaped the modern world*. Londen: Weidenfeld.
- Watson, P. (2005). *Ideas. A history from fire to Freud*. Londen: Phoenix.
- Weeks, J. (1995). *Invented moralities. Sexual values in an age of uncertainty*. Londen: Polity Press.
- Weeks, J. (2007). *The world we have won. The remaking of erotic and intimate life*. Londen – New York: Routledge.
- Weindling, P. (1989). *Health, race and German politics*

- between national unification and Nazism, 1870-1945*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Williams, C.L. & Stein, A. (Eds.). (2002). *Sexuality and gender*. Malden, MA – Oxford: Blackwell.
- Young, R.J.C. (2001). *Postcolonialism. An historical introduction*. Londen – New York: Blackwell.

Summary

Sex, gender and paradigm change? On science, society and politics

Since the 1970s, the paradigm of 'social and cultural construction' of gender and sexuality became dominant, accompanying various emancipatory movements in the West. Today, various alternative, especially bio-genetic and evolutionary-biological models seem to be on the rise again, even if these, like their predecessor, are limited and partial explanations only. Ideally, we should strive for an integrated model, that adequately describes and explains the complex interaction between biology and society, even if this requires often difficult interdisciplinary dialogue and collaboration. Both models of explanation are being picked up in various public debates, in fact, and politicized as a result, both by the right and the left, on the level of both mainstream society and various ethnic-cultural, sexual or gender minorities.

Keywords: sex/gender debate, history of sexual sciences, essentialism/constructivism debate, nature/nurture debate, science and society

Trefwoorden: sekse/gender-debat, geschiedenis van de seksuologie, essentialisme/constructivisme-debat, wetenschap en samenleving, wetenschap en politiek